

İşletmecilik Tarihi: Özel Sayıya Giriş

Mustafa Kurt[†]

(İşletme Bölümü, Yalova Üniversitesi, Yalova, Türkiye)

İşletmecilik tarihi bir alt disiplin olarak yaklaşık 100 yıl önce Amerika Birleşik Devletleri'nde Harvard Üniversitesi'nde kurulan merkezle ortaya çıkmış, Avrupa ve Uzakdoğu ülkeleri temelinde bugüne kadar gelişimini sürdürmüştür. 1927 yılında Harvard Üniversitesi'nde N.S.B. Grass tarafından kurulan kürsü ile bu alanda ilk çalışmalar başlamış, Alfred D. Chandler'ın alana dair oldukça önemli katkılarıyla Amerika dışında da önemli bir gelişim ivmesi yakalamıştır (Amatori ve Jones, 2003:13; Jones vd., 2012). Son dönemde popülerliğini artıran bu alan, yönetim ve örgüt çalışmaları alanından araştırmacıların da (Clark ve Rowlinson, 2004) çağrısıyla daha çok dikkate alınmaya başlamış ve bu geleneksel araştırma alanlarında işletmecilik tarihinin yöntem, yaklaşım ve bakış açılarından daha çok yararlanması gerektiği dile getirilmiştir.

Ancak, Türkiye açısından değerlendirildiğinde alanın yerelde oldukça sınırlı bir birikime ve ilgiye sahip olduğu söylenebilir.¹ Elbette bu durum alanın oldukça yüksek olduğu değerlendirilen potansiyelini destekleyen bir unsur olarak da değerlendirilebilir. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi'nin "İşletmecilik Tarihi" temalı bu özel sayısında, bu potansiyele ilişkin değerlemeleri de içeren bir seri makaleye yer verilmiş olup alan açısından İşletmecilik Tarihi Çalıştaylarından² sonra önemli bir diğer adım atılmaktadır. Bu kısa giriş makalesinin ilerleyen başlıklarında işletmecilik tarihi disiplinine ilişkin tanıtıcı bir bölümle birlikte Türkiye açısından bu disiplinin durumu hakkında öz bir değerlendirme sunulmuş, sonrasında özel sayı içerisinde yer alan makalelerin kısa tanıtımlarına yer verilmiştir. Son olarak, alanda araştırma yapmayı düşünenlere yönelik bazı yönlendirmeler sıralanmıştır.

1. İşletmecilik Tarihi Disiplini ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme

Son dönemde popülerleşen işletmecilik tarihi bir alt disiplin olarak dar çerçevede "arşivi üzerinden bir firmanın sistematik incelenmesi" (Booth ve Rowlinson, 2006:13) olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş kapsamlı olarak ise "bireysel firmaların tarihinden, iş sistemlerinin bütününe kadar, işletme geçmişimize ilişkin her şey" (Amatori ve Jones 2003) ve "firmaların, girişimcilerin ve iş sistemlerinin evrimi ve bunların politik, ekonomik ve sosyal çevre ile etkileşimleri" (Jones ve Zeitlin, 2008: 1) olarak tanımlanabilir. Bu tanımlardan yola çıkarak işletmecilik tarihi disiplininin oldukça geniş bir çerçeveye sahip olduğu ve sosyoloji, ekonomi, politik bilimler gibi birçok sosyal bilim dalıyla yakın ilişki içinde olması gerektiği söylenebilir.

Literatürde işletmecilik tarihi alanına son dönemde ilginin arttığı bir gerçektir. Söz konusu artış, bu alana odaklı konferanslar ve kitapların sayısındaki artış yanında akademik dergilerdeki üretimden de izlenebilir. Örneğin, *Web of Science* üzerinden yapılan taramada 1950-1979 yılları arasında yayınlanmış ve başlığında *business* ve *history* sözcükleri bulunan makale sayısı 258 iken sonraki 30 yıl için (1980-2009) bu sayı 887'dir. Sadece son birkaç yılı yansıtan 2010-2016 arasına bakıldığında ise başlığında bu sözcükleri içeren 300 makaleye rastlanmaktadır. Bu görünüm, alana karşı ilginin dikkate değer şekilde arttığının göstergesidir. Yine son dönemde, görece erken gelişen muhasebe tarihi ve finans tarihi alanlarına ilave olarak yönetim tarihi ve pazarlama tarihi alanları da dikkate alındığında şüphesiz yukarıda ifade edilen üretimin miktarı daha da yükselecektir.

[†] mkurt@yalova.edu.tr (M. Kurt)

Tablo 1. İşletmecilik Tarihi ile İlgili Bazı Dergiler

	Dergi Adı	Topluluk & Yayıncı	Yayına Başlama Yılı
	İşletmecilik Tarihine Odaklı Dergiler		
1	Business History Review	Cambridge Journals	1926
2	Zeitschrift für Unternehmensgeschichte	German Society of Business History	1956
3	Business History	Taylor & Francis	1958
4	Business and Economic History	American Business History Conference	1971
5	Essays in Economic & Business History	Economic & Business History Society	1976
6	Annali di Storia Dell'Impresa	Associazione di Storia e Studi sull'Impresa	1984
7	Entreprises et Histoire	ESKA	1992
8	Enterprise & Society	The Business History Conference, Cambridge Journals	1999
	Alanla İlgili Özel Temalı Dergiler		
9	Accounting History Review (1990-2000 yılları arasında Accounting, Business & Financial History ismiyle)	Taylor & Francis	1990
10	Financial History Review	European Association for Banking and Financial History, Cambridge Journals	1994
11	Journal of Management Histor	Emerald Journals	1995
12	Journal of Historical Research in Marketing	Emerald Journals	2009

Tablo 1’de işletmecilik tarihi alanının en tanınan dergilerine ve son dönemde ortaya çıkan alt disiplinlere odaklanan dergiler yer verilmiştir. Bu dergilerin sayılarını spesifik ülke ve spesifik temaya odaklanan dergilerle elbette artırmak mümkündür. Ancak gerek yukarıda yer verilen *Web of Science* istatistikleri gerek tablodaki görünüm işletmecilik tarihi alanının hızlı gelişimi hakkında fikir vermektedir.

İşletmecilik tarihi disiplini Türkiye için oldukça yeni sayılabilecek bir alan olmasına rağmen bu alanla ilgili kısa bir değerlendirme yapmak mümkündür. Türkiye’de bu alandaki birikim için öncelikle ekonomi tarihi kapsamında bugüne dek yapılmış çalışmalara bakmak gerekecektir. Akademik örgütlenmedeki evrim dikkate alındığında Osmanlı ya da Türkiye bağlamında işletmecilik tarihinin kapsamına giren konuları daha çok ekonomi tarihçilerinin çalışmış olması sürpriz değildir. Ancak burada yabancı araştırmacıların da katkısından bahsetmek gerekir. Yabancılar tarafından 19. yüzyıldan itibaren bu alana girebilecek yayınlar üretildiği, bunun cumhuriyetin kurulması sonrası belirli bir dönem daha çok politik tarihe doğru yön değiştirse de sonrasında ekonomi tarihi konularına dönük ilginin artarak devam ettiğinden bahsedilebilir. Özellikle 1950 sonrası başlayan ve 1970 sonrası doruğa ulaşan bu ilginin

sonucu olarak çok sayıda yabancı araştırmacı bu alandaki üretime önemli katkılar sunmuşlardır. Bunlar arasında, Edward Clark’ın 1974 yılında *International Journal of Middle Eastern Studies*’de yayınlanan “The Ottoman Industrial Revolution” adlı ünlü makalesi ve Donald Quataert’in 2002 yılında Cambridge University Press tarafından yayınlanan “Ottoman Manufacturing in the Age of the Industrial Revolution” gibi klasikleşmiş çalışmalar sayılabilir. Yine, İnalçık ve Quataert’in (2006) editörlüğünü yaptıkları *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* adlı eserde yer alan bölümler Osmanlı dönemine dair ticaret ve üretim faaliyetleri hakkında bilgimizi derinleştirmektedir. Ayrıca bu dönemde öne çıkan isimlerden Robert Anheger madencilik, R.P. Dunn pamuk endüstrisi, H. S. W. Carrigan Osmanlı’daki İngiliz Fransız-Alman yatırımları, Roderic Davison ekonomik reformlar, R. Hoffman ticaret, A. D. Novıçev tarım, Gabriel Bearloncalar Türkiye’nin sosyal ve ekonomik tarihi, J. M. Landau Hicaz demiryolu, Paul Dumont işçi hareketleri, Jacques Thobie Osmanlı’da Fransız yatırımları, Shaw Osmanlı vergi sistemi, Issawi Osmanlı Devletinin ticari ilişkileri ve ücret konularında çalışmış ve çok sayıda yayın yapmışlardır (Çakır, 2003: 54-56). Yabancı araştırmacıların bu çok çeşitli konuları kapsayan ilgisi şüphesiz bugün işletmecilik tarihi

alanına ilgi duyanlar için verimli bir zeminin oluşmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Ekonomi tarihçileri eliyle oluşturulan birikim yanında yönetim ve örgüt alanındaki akademisyenlerin ve kısmen diğer sosyal bilimcilerin alandaki birikime sağladığı katkılardan da bahis açılabilir. Bu alanda çalışanların işletmecilik tarihi alanına ilgisine bakıldığında henüz oldukça mütevazı sayılabilecek bir birikim sağlandığı görülecektir. Bugüne kadar ortaya çıkan çalışmalarda temel temalardan bahsetmek gerekirse, işletme gruplarının ortaya çıkışı ve evrimi ile ilgili çalışmaların (Buğra, 1995; Selekler-Gökşen ve Üsdiken, 2001; Üsdiken, 2008; Özkara vd. 2008; Çolpan ve Hikino, 2008; Karaevli, 2008; Çolpan, 2010; Karaevli ve Demirok, 2010; Dirlik ve Altunç, 2012) bir küme oluşturduğu söylenebilir. Bunun yanında daha çok yönetim tarihi alanında ele alınabilecek konular arasında “akademik bir disiplin olarak yönetim alanı”nın tarihi (Üsdiken ve Pasedeos, 1993; Üsdiken ve Erden, 2001; Üsdiken ve Çetin, 2001; Üsdiken ve Wasti, 2002; Üsdiken ve Erden, 2002; Üsdiken 2003; Berkman, 2009) ve işletmecilik eğitiminin tarihine (Kipping vd. 2004; Üsdiken vd. 2004; Üsdiken, 2004; Üsdiken, 2009; Üsdiken ve Wasti, 2009) dair çalışmalar öncelikle dikkat çekmektedir. Ancak tekil olarak işletmelerin (Aytemur, 2010; Erçek ve Günsavdı, 2016, Çolpan and Jones, 2016) ve kurumların tarihi (Kurt vd. 2010) araştırmacılar tarafından çok az ilgi görmüş, sektörel evrim bakımından yönetim danışmanlığı sektörü (Kurt, 2008; Kurt, 2010; Kurt, 2012) ve askeri işletmeler (Parla, 1998) inceleme konusu olmuştur. Bunun yanında son dönemde 19. yüzyılı kapsayacak şekilde Osmanlı sanayileşmesi sürecinde işletmecilik-yönetim konularına (Buluş ve Arıcıoğlu, 2005; Topal vd., 2012; Kurt vd., 2014; Kurt vd. 2015a; Kurt vd., 2015b; Kurt vd, 2016) bir ilgi gözlenmiştir. Ancak geniş bir perspektife yayılabilecek sektörler, aile işletmeleri, iş dünyası örgütlenmeleri ve girişimcilerin tarihi konularına genellikle ilgisiz kalmıştır. Bu durum bir zayıflık gibi görünse de aslında bir sonraki başlıkta detaylı olarak ele alınacak disipline ilişkin potansiyeli de yansıtmaktadır.

Ayrıca son dönemde kamu ve özel kurumların ilgisine bakıldığında kamu kurumlarının ilgisinin de arttığı gözlenmektedir. İstanbul başta olmak üzere birçok şehirde belediyeler ya da ticaret sanayi odaları eliyle (tarihçi bilim insanlarının katkılarıyla) ticaret ve sanayi tarihine ilişkin kitaplar basılmaktadır. Ayrıca girişimciler, özel kurumlar ya da firmalar kendi firma/kurum tarihlerini yayınlamakta geçmişe göre daha ilgili görünmektedir. Bu gelişmelerin işletmecilik tarihi alanının dinamizm kazanmasında etkisi olduğu bir gerçektir. Özetle, son dönemde dünyada işletmecilik tarihi alanına dönük artan ilgiden Türkiye'nin de (sınırlı da olsa) etkilendiği ve bu alana dönük mütevazı de olsa bir literatür birikimi sağladığı görülmektedir.

2. Özel Sayının İçeriği Üzerine

Türkiye’de ilk kez işletmecilik tarihi temasıyla hazırlanan bu özel sayı, şüphesiz çok değerli katkılarla ortaya çıkabildi. Makale çağrı sürecinde dergi editörlüğüne 17 adet öneri ulaştı ve öneri olarak kabul edilen çalışmalar arasından daha sonra tam metin olarak elimize ulaşan makaleler hakem değerlendirme sürecine tabi tutuldu. Sonuç olarak bu özel sayıda hakem değerlendirme süreci aşamasından geçmiş toplam sekiz makaleye yer verilmiştir. Bunun dışında dört davetli makale, iki kitap tanıtımı ile bir sinopsis bu özel sayıda ayrıca yerini almıştır. Bu yazıları kendi içlerinde (1) temel olarak işletmecilik tarihi alanına dair değerlendirme sunan çalışmalar, (2) işletmecilik tarihi kapsamında bir araştırma sorusuna odaklanan çalışmalar ve (3) yönetim-örgüt yazınına ve muhasebe/muhasebe tarihi alan yazınına ilişkin değerlendirmeler sunan çalışmalar şeklinde tasnif etmek mümkün görünmektedir.

Türkiye’de işletme yönetiminin modern iş dünyasına yönelik özgün bir eğitim alanı olarak gelişmesine öncülük eden ve 1954 yılında kurulan İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü, özel sayımızın ilk makalesinin konusudur. Makalenin yazarı Yener Pazarcık, bu kuruma bağlı olarak oluşturulan İşletme İdaresi Kursları özelinde Türkiye’de işletme yüksek lisans eğitiminin tarihine odaklanmakta ve bugüne kadar konuşulmamış bir olguyu inceleyerek bu literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır.

Seven Ağır, bir ekonomi tarihçisi gözüyle Osmanlı son dönemine dair ekonomi tarihi literatüründen yola çıkarak işletmecilik tarihi ile kurulabilecek olası bağları değerlendirdiği ufuk açıcı yazısında, ekonomi tarihi literatüründe işletmecilik tarihi alanında çalışanları doğrudan ilgilendirebilecek konularla ilgili ortaya çıkmış bilgi birikiminin sistematik bir tarzda, üç ana başlık altında, aktarmaktadır.

Silahtarağa Elektrik Santrali’ni sadece işletmecilik tarihi değil, bu sanayi yapısını aynı zamanda kimlik ve işlev gibi kriterler açısından postmodern bir yaklaşımla incelediği yazısında Gökçe Dervişoğlu Okandan, Osmanlı son dönemindeki enerji üretimine dair gelişmelerden bahsederek bu piyasanın nasıl geliştiğini ele almakta, sonrasında Silahtarağa Elektrik Santrali’nin kuruluş ve gelişim öyküsünü, son olarak da bir eğitim kurumu ile bağlantı olarak bu santralin fonksiyonunda yaşanan değişimi Foucault’nun önerdiği çerçeveye bağlı olarak incelemektedir.

Esra Dil, literatürde uzun ömürlü işletmelere dair yokluğu hissedilen bir envanter oluşturmak amacıyla özgün bir tarzda yapılandırdığı listeyi sunduğu çalışmada, bu alanda yeni çalışmalar yapmayı düşünenler için akademik bir zemin önermektedir.

Alper Erserim makalesinde, 1940-1970 arası öncü işletme dergilerini esas alarak yaptığı incelemede muhasebe alanının akademik olarak nasıl bir gelişim sergilediğini titiz bir inceleme yöntemi kullanarak göz önüne sermiştir.

Özel sayıda yer alan üç makale ise yönetim-örgüt ve muhasebe alanları açısından akademik alandaki gelişime ve evrime odaklanmaktadır. İlk olarak Işıl Mendeş Pekdemir, Aytuğ Sözüer, Duygu Toplu Yaşlıoğlu ve Esin Bengü Ceran spesifik bir örnek olarak Türkiye’de kurulan ilk işletme fakültesi olan İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Yönetimi ve Organizasyon Anabilim Dalı üyelerinin 2005-2014 yılları arasında ürettikleri 147 adet eserin sistematik bir derlemesini sunmuşlar; eser türü, odaklandıkları konular, araştırma evrenleri, kullandıkları yöntem, çalışmanın hedeflediği kitle gibi kriterler bakımından bu eserleri tasnif etmişlerdir.

Serkan Dirlik ve Yasin Şehitoğlu ise daha makro bir perspektiften Türkiye’de yönetim ve örgüt alanında çalışan akademisyenlerin 5 akademik dergide 2000-2009 yılları arasında yayımlanan makalelerini atıf analizi ve ortak atıf analizine tabi tutmuşlar, bu yolla aynı zamanda yönetim yazınında önceden çeşitli çalışmalarla ortaya konulan geçmişten bugüne süregelen eğilimlerin güncel durumu hakkında tespit ve tartışmalarını ortaya koymuşlardır. Çalışma bu yönüyle Türkiye’de yönetim yazınındaki sürekliliği ve değişimi anlamamıza imkan vermektedir. Özel sayı içerisinde yönetim yazınına odaklanan bu iki makaleye ilave olarak Muhasebe ve Muhasebe Tarihi alanındaki yazını inceleyen iki ayrı makale daha yer almaktadır.

Cemal Elitaş ve Bilge Leyli Elitaş, muhasebe tarihi alanına dair 2005-2015 yıllarını esas alan bir sistematik derleme sunarak bu alanın hangi eğilimlere sahip olduğunu çeşitli kriterler bakımından ortaya koymuştur.

Hakemli makalelerin dışında yer alan davetli makalelerden ilki, içinde bulunduğumuz yılın işletme yönetimi için son derece önemli bir yıldönümüne denk gelmesi nedeniyle hazırlanmış bir çalışmadır. Bu özel sayı genellikle yerel bağlama odaklanmakla birlikte özel sayı içeriğini uluslararası bağlamla güçlü bir şekilde bağlayan bir çalışmaya Aykut Berber imza atmıştır. İlginç bir şekilde Türkiye’de ilk kez bir akademik derginin işletmecilik tarihi temasıyla İstanbul’daki bir üniversite tarafından yayımladığı özel sayı içerisinde, yönetimin bir bilim haline gelmesinde öncü birkaç isimden biri olan ve İstanbul’da doğan Henri Fayol konu edilmiştir. Bu özel sayının Henri Fayol’un büyük önem arz eden bir başyapıt olan *Genel ve Endüstriyel Yönetim* adlı eserinin yayımlanmasının 100. yılına rastlaması da diğer bir tesadüf olarak kayda geçmelidir. Berber, titiz bir şekilde ve ayrıntılandırarak aktardığı Fayol’un yaşam kesitine ve başyapıtına ilişkin ele aldığı bilgi ve değerlendirmelerinde bundan 100 yıl öncesinin

Fransası’nda yönetim düşüncesinin şekillenmesindeki etkili dinamikleri ele almaktadır.

Bir sözlü tarih çalışmasına bağlı olarak Kapalıçarşı’da yerleşik kuyumcuların iş gelenekleri gibi ilginç bir konuya odaklanan Refika Bakoğlu, Türkiye açısından en eski yerleşik ticaret mekanlarından biri olan Kapalıçarşı’da; yine çıraklık sistemi ve yetiştirme, girişimcilik ruhu, iş ahlakı ve güven, müşteri ilişkileri, kalite anlayışı ve esnaflar arası ilişkiler gibi yerleşik iş geleneklerindeki süreklilik ve değişimi ortaya koymaktadır. Yazar, çalışmasında ayrıca kuyumcuların “büyümeme” eğilimlerinin nedenlerini de tartışmaktadır.

Serkan Dirlik ve Hüseyin Leblebici, işletmecilik tarihi alanında çalışma yapacaklar için verimli bir entelektüel bir zemin oluşturacak şekilde kaleme aldıkları yazılarında; öncelikle işletmecilik tarihi çalışmalarında makro-mikro yaklaşımı ortaya koyarak tarihsel süreç içerisindeki iktisadi, politik, sosyal ve hukuksal bağlamın işletmecilik tarihi çalışmalarında nasıl kullanılabileceğini somutlaştırarak tartışmışlar, bu öneriye örnek olan Amerika Birleşik Devletleri kaynaklı çalışmaları irdeleyerek araştırmacılar için bir perspektif önermişlerdir.

Mustafa Kurt, Baki Çakır ve Kemal Demir ise Osmanlı son dönemine odaklanarak modern anlamda işletmeciliğin ilk dönemlerinin Osmanlı sanayileşmesine götürülebileceği argümanını sundukları ağırlıklı olarak kavramsal nitelikteki çalışmalarında 19. yüzyılda Osmanlı sanayileşme çabaları kapsamında kurulan fabrikalar, okullar ve transfer edilen yabancı ustaları/mühendisleri/yöneticilere odaklanarak bu çabaların yerel olarak işletmeciliğin ve yönetim anlayışının gelişimine nasıl etki etmiş olabileceğini tartışmışlardır.

Özel sayı içerisinde iki adet kitap incelemesi de yer almaktadır. İlk olarak Eyüp Aygün Tayşir, Franco Amatori ve Geoffrey Jones tarafından yazılan ve Dost Yayınları tarafından Türkçe’ye çevrilerek yayımlanan *Dünya İşletme Tarihi* adlı kitaba yönelik oldukça doyurucu bir incelemeyi -kritik bir yaklaşımı da koruyarak- kaleme almıştır.

Kemal Demir ise Janset Özen Aytemur tarafından yazılan, alan açısından ilk örneklerden biri olma niteliğini koruyan, *Türkiye’de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank Örneği (1930-1945)* adlı esere ilişkin incelemesini sunmuştur.

Son olarak Aykut Berber ve Mustafa Kurt tarafından kaleme alınan bir sinopsise yer verilmiştir. 1851 yılında Londra’da düzenlenen ve genellikle endüstri tarihinde geniş çaplı ilk uluslararası fuar olarak kabul edilen 1. Dünya Sergisi’ne, bu fuarda sergilenen ürünlere ve katılan firmalara ilişkin genel bir bakış ortaya koyan bu kısa yazının amacı işletmecilik tarihi bağlamında bu

fuvarın tarihi önemini bir kez daha hatırlamak ve araştırmacıların gündemine taşımaktır.

3. Alanda Yapılacak Çalışmalar İçin Bir Çerçeve

Bu özel sayı Türkiye’de işletmecilik tarihi çalışmalarının gelişimi açısından önemli adımlardan biri olarak addedilebilir. Yine de yukarıda tanıtılan bazı yazıların vurguları da dikkate alındığında, Türkiye bağlamının işletmecilik tarihi gözlüğünden incelenmesine dair önemli bir boşluğun olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar bu boşluğun temel sebebi uzun dönemler boyunca bu alana ilgisiz kalan akademi gibi görünse de bazı zemin şartlarının da bu görünümde etkili olduğu kabul edilmelidir. Örneğin, eski metinlerde kullanılan Osmanlıca alfabesinin günümüz işletmecilik alan araştırmacıları tarafından kullanılmaması bu bigane kalışın en önemli sebebi olarak görülebilir. Elbette diğer belirgin bir sebep ise akademik teşkilatlanma yapısı içerisinde gerek anabilim dalı gerekse lisansüstü çalışma alanları açısından bu disipline yer verilmemiş olmasıdır. Bu görünüm bir olumsuzluk gibi değerlendirilse de esasen araştırmacıların odaklanabileceği potansiyeli yüksek bir alanın varlığına işaret etmesi bakımından olumlu olarak da algılanabilir.

Türkiye’de işletmecilik tarihi disiplinine ilişkin potansiyeli tanımlarken dönemsel bir ayrıma gitmek doğru olacaktır. Teknik olarak arşiv imkanları göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı dönemi ile birlikte Cumhuriyet dönemi iki ana dönem olarak kabul edilebilir. Bu özel sayı içerisinde Seven Ağır, çalışmasında Osmanlı dönemine dair inceleme alanları ve bunlara dair boşlukları açıkça izah etmekte ve araştırmacıları yön vermektedir. Yine de kısaca ele almak gerekirse alan açısından ilgili döneme dair en ilginç olabilecek başlık sanayileşme çabaları kapsamında kurulan fabrikalar ve bu süreçte yaşanan diğer gelişmelerdir. Bunun ötesinde geleneksel üretim ve ticaret tarihine girdiğimizde ise inanılmaz bir çeşitlilik ve zenginlikten bahsetmek gerekecektir. Osmanlı’nın klasik döneminden itibaren imparatorluk ekonomisi içerisinde çok önemli bir paya ve yoğunluğa sahip olan ve belirli girişimci ağları içeren ticari faaliyetleri öneminden dolayı göz ardı etmek mümkün değildir. Özellikle Osmanlı Devleti’nin gelişme döneminden itibaren iç ve dış ticaretine ilişkin örüntülerinden belirli bir sektörde üretim yapanların örgütlenmelerine, bireysel veya bir işkolundaki tüccarların toplu faaliyetlerinden ticaret mekânlarının tasarımı ve işleyişlerine, Osmanlı coğrafyasından tüccarların Avrupa ve dünyanın diğer bölgeleri ile ekonomik etkileşimlerinden yabancı tüccarların/şirketlerin Osmanlı coğrafyasındaki faaliyetlerine kadar birçok konu hala işletmecilik tarihi gözlüğüyle bakıldığında karanlık görünmektedir. Burada potansiyelin sınırlarını genişleten bir unsur, bugün Türkiye sınırları dışında olup sanayileşme çabalarının yürütüldüğü 19. yüzyılda

ve önceki yüzyıllarda Osmanlı sınırları içinde olan birçok coğrafyada da üretim faaliyetlerinin önemli ölçüde yoğunlaşmış olmasıdır. Osmanlı Devletinin başkenti olan İstanbul’la yakın bir etkileşim içerisinde olan bu üretim merkezleri, devletin başkentiyle ve diğer başkentlerle olan bağları da dikkate alınarak, inceleme konusu olabilir.

Burada temel zorluk, bu potansiyel konulara ilişkin araştırma yapabilme imkanlarıyla ilgilidir. Osmanlı arşivleri devletin kendi içindeki yazışmaları içerdiğinden ilgili dönemde devletin idaresi altında olmayan ve özel işletme ya da bireylerce sürdürülen üretim ve ticaret faaliyetlerine ilişkin kayıtlara erişmek oldukça zor görünmektedir. Ancak salnameler gibi çeşitli kayıtlar üzerinden bazı verilere ulaşmak mümkün olabilir. Yine yabancı tüccar ve şirketlerin Osmanlı coğrafyasına uzun dönemler süren ilgisinden dolayı ticari faaliyetlere ilişkin olarak yurtdışı arşivlerinde daha detaylı kayıtlar bulmak mümkün görünmektedir. Bu çerçevede Osmanlı Arşivleri’nin yanı sıra Avrupa merkezli arşivlerin Osmanlı’da ticaret ve üretim faaliyetlerinin detaylı olarak incelenmesi açısından kritik bir öneme sahip olduğu belirtilmelidir. Önceki yüzyılların daha karanlık görünümüne rağmen 18. yüzyıldan itibaren devletin yazışmalarına konu olan işlemler bakımından özel sektörü ve devlet sahipliğindeki üretim birimlerini gözlemek belirli ölçüde mümkündür. Son dönemde erişime açılan belge sayısındaki artışla mevcut arşiv imkanları dahilinde geç Osmanlı dönemini daha detaylı inceleyebiliyoruz.

Elbette alana ilgi duyanlar için Cumhuriyet dönemi de çok önemli potansiyeller içermektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki devletçi üretim politikalarının sürdürüldüğü dönemde kurulan devlet işletmeleri önemli bir inceleme alanıdır. Yine İkinci Dünya Savaşı sonrası belirgin şekilde ortaya çıkmaya başlayan özel sektör işletmeleri kadar Amerika Birleşik Devleti ile yakınlaşmaya temelinde ortaya çıkan kurumların incelenmesi ve bu dönemde geliştirilen politikaların iş dünyasına ve tekil işletmelere etkisi daha derin incelenmeye muhtaç görünmektedir. Sonraki dönemde 1980’li yıllara kadar süren ve askeri darbelerin hakim olduğu dönemde devlet ve daha ilginç olabilecek şekilde asker sahipliğindeki işletmelerin ortaya çıkışları ve faaliyetleri de bir potansiyel taşımaktadır. 1980 sonrası liberal politikaların benimsenmesi sonucunda ortaya çıkan çeşitlilik ve dinamizm, yeni oluşan İstanbul dışında yerleşik işletme grupları, Türkiye’de faaliyet göstermeye başlayan yabancı işletmeler de yeterince incelenmiş değildir.

Cumhuriyet dönemine ilişkin araştırma yapma imkanları elbette daha geniştir. Ancak Cumhuriyet’in ilk dönemleri bireysel işletme arşivleri açısından oldukça zayıftır. 1950’lere kadar devlet işletmeciliğinin üretim faaliyetlerinde mutlak hakim olduğu düşünüldüğünde bu dezavantaj kısmen göz ardı

edilebilir. Yine de cumhuriyet dönemi boyunca gerek özel işletmelere ilişkin arşiv oluşturma alışkanlığının yaygın olmaması, gerekse devlet arşivciliğinin istenilen derinlikte sağlanamaması önemli riskler barındırmaktadır. Burada cumhuriyet dönemi açısından bir şans, Osmanlı'dan sonraki kesinti de dikkate alındığında, mevcut iş sisteminin hala sözlü tarih çalışmalarına imkan verecek olgunlukta olmasıdır. Bugün hala 100 yaşını aşmış işletmelerin ikinci veya üçüncü nesil üyeleriyle görüşmek, cumhuriyetin ilk yıllarında kurulup son döneme kadar faaliyetlerini sürdürmüş olan devlet sahipliğindeki işletmelerde görev almış yöneticilerle mülakat yaparak araştırmalar yürütmek mümkündür.

✦ mkurt@yalova.edu.tr

Notlar

- ¹ Daha detaylı bir değerlendirme için Kurt'un (2016) çalışmasına bakılabilir.
- ² Çalıştayların ilki 02 Haziran 2014 yılında yapılmış, 2015 yılında ise 14 Ocak ve 23 Kasım tarihlerinde sırasıyla "Ekonomi Tarihçilerinin Gözünden Türkiye'de Yeni Bir Disipline İlişkin Yorumlar" ve "Yönetim Alanında Kayıp Bir Aktör: Türk Sevk ve İdare Derneği" temalarıyla tekrarlanmıştır.

Kaynakça

- Amatori, F., Jones, G. (2003). Giriş. In Amatori F., Jones G. (Eds.) *Dünya İşletme Tarihi*. Dost Kitabevi, İstanbul.
- Aytemur, J. Ö. (2010) *Türkiye'de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)*. Libra Yayınları, İstanbul
- Berkman, A.Ü. (2009). Türk yönetim yazını ve Türkiye'de yönetim-örgüt alanının gelişimi: 1990 yılı sonrası (Nereden nereye). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 13-24
- Booth, C., Rowlinson, M. (2006). Management and Organizational History: Prospects. *Management & Organizational History*, 1(1), 5-30.
- Buğra, A. (1995). *Devlet ve işadamları*, (Çev. E Adaman), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buluş, A. Arıcıoğlu, A. (2005). Başkaları aracılığıyla iş gördürmeye ilişkin tarihsel bir örneklem: Hereke Fabrikası'nda yönetim ve örgütlenme anlayışı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 217-236.
- Clark, E. C. (1974). The Ottoman industrial revolution. *International Journal of Middle East Studies*, 5(1), 65-76.
- Clark, P., Rowlinson, M. (2004), The treatment of history in organisation studies: Towards an 'historic turn'? *Business History*, 46(3), 331-352.
- Çakır, C. (2003). Türkiye'de iktisat tarihi çalışmalarının tarihi üzerine bir deneme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(1), 7-63.

- Çolpan, A. M., Hikino T. (2008). Türkiye'nin büyük şirketler kesiminde işletme gruplarının iktisadi rolü ve çeşitlendirme stratejileri, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 8(1-2), 23-58.
- Çolpan, A. (2010). Business Groups in Turkey, In A.M. Çolpan, T. Hikino & J.R. Lincoln (Eds.), *The Oxford Handbook of Business Groups*. Oxford University Press, Oxford, 486- 525.
- Çolpan, A. M., Jones, G. (2016). Business groups, entrepreneurship and the growth of the Koç Group in Turkey. *Business History*, 58(1), 69-88.
- Dirlik, S. ve Altunç, Ö.F. (2012), "Türkiye'deki Makro İktisadi Bağlamın İşletme Gruplarının Çeşitlendirme Stratejilerine Etkileri: 1975-2010 Dönemi İçin Boylamsal Bir Analiz", 20. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*. 24-26 Mayıs, İzmir
- Erçek, M., Günçavdı, Ö. (2016). Imprints of an Entrepreneur and Evolution of a Business Group, 1948–2010. *Business History*, 58(1), 89-110.
- İnalçık, H., & Quataert, D. (Eds.). (2006). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi*. Eren Yayıncılık, İstanbul
- Jones, G. & Zeitlin, J. (2008). "Introduction", *Oxford Handbook of Business History* içinde, Jones & Zeitlin (ed.), Oxford University Press, New York, USA.
- Jones, G., van Leeuwen, M. H., Broadberry, S. (2012). The future of economic, business, and social history. *Scandinavian Economic History Review*, 60(3), 225-253.
- Karaevli, A. (2008). Türkiye'deki işletme gruplarında çeşitlendirme stratejilerinin evrimi, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 8(1-2), 85-107.
- Karaevli, A. & Demirok E. (2010), "Devamlılık İçinde Değişim": Türkiye'deki Büyük Aile Holdingleri ve Bünyelerindeki Şirketlerin Kurumsal Büyüme Stratejileri (1938-2009)", 18. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Kongre Bildiriler Kitabı*, Çukurova Üniversitesi Basımevi Adana, 418-422.
- Kipping, M., Usdiken, B., Puig, N. (2004). Imitation, tension, and hybridization: multiple "Americanizations" of management education in Mediterranean Europe. *Journal of Management Inquiry*, 13(2), 98-108.
- Kurt, M. (2008). *Yönetim Danışmanlığı: Kuram, Gelişim ve Türkiye Örneği*. Gazi Kitabevi, Ankara
- Kurt, M. (2010), "Evolution of Management Consulting in Emerging Countries: Example of Turkey", *Association of Business Historians Annual Conference*, York, UK.
- Kurt, M., Özcan, K., Özkal, E.S. (2010) "Yönetim Alanında Kayıp Bir Aktör: Türk Sevk ve İdare Derneği" 18. *Ulusal Yönetim Organizasyon Kongresi, Bildiriler Kitabı*, Adana.
- Kurt, M. (2012). "Transferring Management Knowledge From Center To Periphery: Foreign Consultancies in Turkey", *16th Annual Conference of the European Business History Association*, 24-26 August, Paris, France.

- Kurt, M., Demir, K., Çakır, B. (2014). "Geç Osmanlı Dönemi Devlet Fabrikalarında Yönetim Anlayışı ve Uygulamalarına İlişkin Arşiv Belgelerine Dayalı Bir Araştırma (1827-1914): İlk Bulgular", 21. *Ulusal Yönetim Organizasyon Kongresi, Bildiriler Kitabı*, Konya.
- Kurt, M., Çakır, B., Demir, K. (2015a). "Geç-Osmanlı Dönemi Devlet Fabrikalarında Yönetim: Motivasyon Uygulamaları", 22. *Ulusal Yönetim Organizasyon Kongresi, Bildiriler Kitabı*, Muğla.
- Kurt, M., Bayraktaroğlu S., Demir, K. (2015b), "19. Yüzyıl Osmanlı Devlet Fabrikalarında Yöneticiler", 22. *Ulusal Yönetim Organizasyon Kongresi, Bildiriler Kitabı*, Muğla
- Kurt M., Çakır, B. Demir, K. (2016). Geç-Osmanlı dönemi devlet fabrikalarında yönetim: Çalışanların "şevk ve gayret"lerini artırmaya dönük uygulamalar. *History Studies*, 8(1).
- Kurt M. (2016). Bir disiplin olarak işletmecilik tarihi: Doğuşu, gelişimi, Türkiye'de potansiyeli ve zorlukları üzerine. *Turkish Journal of Management*, Cilt:1, Sayı:1, ss. 42-57.
- Özkara, B., Kurt, M., Karayormuk, K. (2008). Türkiye'de İşletme Grupları: Eskiler ve Yeniler. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 8(1-2), 59-83.
- Parla, T. (1998). Mercantile militarism in Turkey, 1960-1998. *New Perspectives on Turkey*, 19, 29-52.
- Gökşen, N. S., Üsdiken, B. (2001). Uniformity and diversity in Turkish business groups: Effects of scale and time of founding. *British Journal of Management*, 12(4), 325-340.
- Quataert, D. (2002). *Ottoman Manufacturing in The Age of The Industrial Revolution*, (Vol.30). Cambridge University Press.
- Topal, M., Erdemir E., Kırılı, E. (2012). Tanzimat Dönemi Sanayileşme Hareketinin Türkiye'de İşletmecilik Anlayışının Oluşumuna Etkileri: Hereke Fabrikası Nizamnamesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 37-64.
- Üsdiken, B., Pasadeos, Y. (1993). Türkiye'de örgütler ve yönetim yazını. *Amme İdaresi Dergisi*, 26(2), 73-93.
- Üsdiken, B., Erden, Z. (2001). Örnek alma, mecbur tutulma ve geçmişe bağımlılık: Türkiye'deki yönetim yazınında değişim. *Amme İdaresi Dergisi*, 34(4), 1-31.
- Üsdiken, B., Çetin, D. (2001). From betriebswirtschaftslehre to human relations: Turkish management literature before and after the Second World War. *Business History*, 43(2), 99-124.
- Üsdiken, B., Erden, Z. (2002). 1990'lı yıllarda Türkiye'de yönetim alanı: disiplinin yapısı ve yaklaşımlar. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 91-112.
- Üsdiken, B., Wasti, S. A. (2002). Türkiye'de akademik bir inceleme alanı olarak personel veya " insan kaynakları" yönetimi, 1972-1999. *Amme İdaresi Dergisi*, 35(3), 1-37.
- Üsdiken, B. (2003). Türkiye'de iş yapmanın ve işletmenin akademikleştirilmesi, 1930-1950. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(1), 119-147.
- Üsdiken, B., Kieser, A., Kjaer, P. (2004). Academy, economy and polity: Betriebswirtschaftslehre in Germany, Denmark and Turkey before 1945. *Business History*, 46(3), 381-406.
- Üsdiken, B. (2004). The French, the German and the American: Higher education for business in Turkey, 1883-2003. *New Perspectives on Turkey*, 31, 5-38.
- Üsdiken, B. (2008). Türkiye'de işletme grupları: Özel sayı'ya giriş. *Yönetim Araştırmaları Dergisi (Türkiye'de İşletme Grupları Özel Sayısı)*, 8(1-2), 5-21.
- Üsdiken, B. (2009). Bir örgütsel alanın yeniden şekillenışı: Türkiye'de iş hayatına yönelik yüksek öğretimde değişim, 1955-1975. *METU Studies In Development (Muhan Soysal Special Issue)*, 35, 1-40.
- Üsdiken, B., Wasti, S. A. (2009). Preaching, Teaching and Researching at the Periphery: Academic Management Literature in Turkey, 1970—1999. *Organization Studies*, 30(10), 1063-1082.